

İKTİSAT ve MALİYE

FEDERAL ALMANYA'NIN 1966-1967 DE GEÇİRDİĞİ EKONOMİK BUHRAN AÇISINDAN YABANCI İŞGÜCÜ VE TÜRK İŞÇİLERİNİN DURUMU *

Prof Dr. Nermin ABADAN - UNAT

GİRİŞ

Yabancı işgücünün bir çeşit «sınaî yedek ordu»su olup olmadığı, daha uzun süre araştırmacıların zihinlerini işgal edeceğine benziyor. Bu görüşü savunanlara göre bir çeşit göçmen sayılan yabancı işçiler, kendilerini kabul eden ülkeye, metropoliten işçi sınıfının beğenmediği işleri görmek üzere gelmektedirler, dolayısıyla bu geliş aslında ulusal işgücünün sosyal açıdan yükselmesini sağlamaktadır. Bu düşünce sistemi gereğince devamlı ve önemli sayılan bir işsizlik durumu ancak Keynes'in teorilerine yabancı kalmış kapitalist ekonomilerde, yani 1929 yılları öncesinde hüküm sürüyordu.¹ Diğer bir kısım iktisatçılar ise işsizlik eğrisiyle ilgili istatistiklere bakarak Mayıs 1967 de Federal Almanya'da 1960-1965 yıllarının ortalamasına kıyasla % 3,5 dan fazla işsiz bulduğuna işaret etmişlerdir. Mutlak sayı olarak 636.000 ü bulan bu işsizler sebebiyle 1966-1967 de ekonomik buhranın arifesinde devamlı yükseliş halinde bulunan ücretler düşme eğilimini göstermişlerdir.

Üstelik yabancı işçiler en son istihdam edilen ve ilk defa yol verilen elemanlar olmuşlardır. Fransız Sendikalar Birliğinin genel sekreterinin yaptığı gibi «yabancı işçilerin kalifiye olmamaları, onları ekonomik bir buhran sırasında, işsizliğin ilk kurbanı hali-

(*) Bu rapor OECD'nin İşgücü Çalışma grubunun 20-22 Eylül 1971 tarihinde Paris'te yapmış olduğu toplantıya sunulmuştur.

(1) B. Granotier, *Les travailleurs immigrés en France*, F. Maspero, Paris 1970, S. 28.

ne getirmektedir» şeklinde beyanda bulunması şüpheye yeterli bir hareket olamaz. Bu kısmî açıklama aslında sadece yabancı işçiler aleyhine kullanılan takdir yetkilerini meşrulaştırmaktadır. Gerçek halde Federal Almanya İşbulma Örgütü buhran sırasında bilinçli olarak yabancı işçileri ana yurda dönmeğe teşvik etmiş, ayrıca kendi işçileri lehine tahdidî tedbirler uygulamıştır. Başka bir deyimle yabancı işgücü genel olarak ve özellikle ikili anlaşmalarla bağlanan ülkelerle ilgili olarak yatırımlar konusunda beklenilmeyen düşme ile gelişen konjonktürün durmasından ileri gelen buhranı hafifletme alanında bir manivela görevini ifa etmiştir.

Bundan başka fazla hızlanmış bulunan bir konjonktürden bazı konularda zarar gören işletmeler de işdisiplini ile rasyonelleştirme projelerini gerçekleştirmek için buhrandan yararlanmışlardır. Nitekim işgücü kapasitesinden daha az ölçüde yararlanılmasına rağmen verimlilik yükselmiştir. Her iş saati başına düşen verimlilik artışı 1966 sonu ile 1967 sonu arasında % 11,1 oranında arttı.³ Bu eğilimin doğrulanması Federal Almanya hükümetinin yayınlamış olduğu ekonomik raporda da ifadesini bulmuştur. Bu rapora göre 1968 de işletmelerin yıllık gelirinde % 8, gayri safi millî hasılda konusunda % 6 ve ücretlerde % 4-5 bir artış kaydedilmiştir. 1966-67 ekonomik buhranından çıkarılacak olan en önemli ders, buhranın ekonomik bir âyarlama mekanizması yerine geçmiş olmasıdır. Bu buhran ne kapitalist sistemin çöküşünün başlangıcı ne de sert bir evrensel buhrana yol açmamış, aksine sadece bozulan mekanizmaya yerine oturtan bir âyarlayıcı kol görevini yapmıştır. Bu âyarlama sırasında ise yabancı işgücü ön plânda gelen hedef ve kurban olmuştur.

I. 1966-1967 EKONOMİK BUHRANIN GENEL YANKISI

Yabancı işgücü istihdamında kaydedilen yükseliş 1966 yılının ortasında 1,314,000 işçiye ulaşmıştı, başka bir deyimle işveren durumunda olmayan faal nüfusun % 6,1 yabancı menşeli idi. 1966 yılının sonuna doğru patlak veren ekonomik buhran bağımsız ça-

(2) Grundsätze zur Eingliederung ausländischer Arbeitnehmer, *Bundesarbeitsblatt* 4, April 1970, S. 281. «Federal Almanya'daki yabancı işçilerin faaliyeti, sınırlı ve geçici bir mahiyette telâkki edilmektedir».

(3) *Wirtschaftswissenschaftliche Mitteilungen des W.W. I.*, Februar 1968, P. 45-46

İşmayan faal nüfusta % 4,7 oranında bir gerilemeye yol açmıştır (704.600 erkek, 286.000 kadın).

TABLO I

1966-1967 Mevcut Yabancı İşgücü⁴

Yıl	Eylül sonuna kadar kaydedilen işçi sayısı	Bir yıl öncesine kıyasla mutlak sayı	Bir yıl öncesine kıyasla yüzde	Yabancı işgücünün bağımsız olmayan faal nüfus içindeki yüzdesi
1966	1.313.491	+ 96.687	+ 7.9	6.1
1967	991.255	-322.236	-24.5	6.7

Ekonomik buhran kadınlardan çok fazlasıyla erkek işçilere dokundu. 1966 yılının Eylül sonunda yabancı kadın işgücündeki azalış sadece 15.3 % iken, bu oran erkek işçilerde % 27,7 ulaşmıştır. Bu durum herşeyden önce Federal Almanya'da bulunan yabancı işgücünün anatomisi yardımıyla açıklanabilir. Zira 1963 te % 17,1 yabancı erkeğe karşılık sadece % 9,8 kadın istihdam edilmiş bulunuyordu. Başka bir deyimle yabancı işgücünün % 63,2 erkek, % 34,8 kadından teşekkül ediyordu.

Ekonomik konjonktürün zayıflaması herşeyden önce erkek işgücüne önem veren sektörlerle (inşaat, metalürji, vs) etki yapınca, bunun zorunlu sonuçlarına erkeklerin katlanması gerektiği doğaldı.

Yabancı işgücünün değişen koşullara intibak etmesi iki tür tedbirlerle kolaylaştırılmıştır.

1 — Menşei ülkeye dönüşleri teşvik etme

Bu yolda alınan tedbirlerin istenilen sonuçları vermesi şu belibaşlı nedenlere dayanmıştır :

- İşverenin mukaveleyi yenilemek hususunda gösterdiği isteksizlik,
- İş saatlerinin kısaltılması. Bu tedbir sonucunda ücretler tatmin edici olmaktan çıkmış ve dönüş niyetlerini hızlandırmıştır,

(4) Auslaendischer Arbeitnehmer, *Erfahrungsbericht* 1967, S. 3.

(5) Auslaendischer Arbeitnehmer, *Erfahrungsbericht* 1971, S. 5.

- c) İstihsal primi ve fazla mesai veremeyen bir iş yerine karşı duyulan heyecan ve isteğin kalkması.

Bütün bu nedenlere dayanarak 1966-1967 yılındaki yurda dönüşler yarım milyonu bulmuş, daha önceki yıllarda kaydedilen ve 300.000 civarında olan dönüşleri fazlasıyla aşmıştır.

Bundan başka Federal Almanya makamlarının yabancılara başlangıçta işsizlik tazminatı ödemesi hususunda açığa vurdukları isteksizlik de büyük sayıda işçiyi işverenin ülkesini terke zorlamıştır.

2 — Ulusal İşçi İstihdamına Tanınan Öncelik

İkinci tedbir yeni istihdamları önemli ölçüde kısıtlamak olmuştur. Bu amaca ulaşmak için yeni bir mekanizma yürürlüğe konmuştur. Yabancı işgücünün istihdam koşullarını belirleyen özel bir beleten (Stellenhinweisdienst für Ausländische Arbeitnehmer) haftada iki defa Frankfurt'da yayınlanmış ve Federal örgütün bütün temsilciliklerine dağıtılmağa başlanmıştır. Her boşalan işyerinin doldurulmasından önce işverenlerin federal istihdam merkezine haber vermesi zorunlu tutulmuştur. Ancak iki haftanın sona ermesi ve ulusal bir adayın talepte bulunmaması halinde, adı geçen talebin dış ülkelerde bulunan Alman İşçi Bulma ajanslarına intikâl ettirilmesine izin verilmişti. Böylece bir yandan kamu sektörü alanında idarî tedbirler, öte yandan özel işletmelerdeki personel yöneticilerinin işbirliği sayesinde açılan işyerlerinin doldurulması münhasıran ulusal işçiler vasıtasile gerçekleştirilmiştir. 1967 de sadece 150.000 yeni çalışma izni verilmiştir, bu sayı 1966 daki miktarın üçte birinin karşılığıdır. İşsizlerin grafiği gözden geçirildiğinde ekonomik buhranın en kritik ayının Mart 1967 olduğu görülmektedir.

TABLO 2

İşsiz Kalan Yabancı İşçiler (Bin olarak)

Yıllar	Erkek	Kadın	Erkek ve Kadın
1965 sonu	1.641	629	2.270
1966 sonu	10.240	3.176	13.416
1967 Mart sonu	22.462	6.515	28.977
1967 Aralık sonu	7.811	2.577	10.388

Yurdlarına dönmemiş olan yabancı işçilerin işsizliği ayrıca önemli bir bölgesel hareketliliğe yol açtı. Birçok işçi akraba yada

hemşerilerinin yanına sığındı, önemli bir kısım ise iş sektörünü değiştirdi.

Ekonomik buhran, mevsimlik dönüşleri (Noel tatili vs.) gözle görünür şekilde azalttırdı. 1966 da 393.000 işçi yılbaşı tatili münasebetile anayurdularına dönmüşken, bu sayı 1967 sonunda 245.000 e düştü.

Ekonomik buhrana rağmen çeşitli milletlere mensub yabancı işçilerin bölgesel dağılımı açısından Federal Almanya'da kayda değer bir değişikliğin cereyan etmemiş olması da, üzerinde durulmağa değer ilginç bir husustur.

Dolayısıyla 1967 de daha önceden olduğu gibi Federal Almanya'nın en büyük iki eyaleti, yani Nordrhein-Westfalen ile Baden-Württemberg yabancı işgücünün yarısını kendi sınırları içine toplamışlardı; bu iki eyaletten sonra Hessen ve Güney Bavyera eyaletleri % 11 ve % 12 ile yer almaktadır. Ekonomik buhran bu dağılıma, daha önce de belirtildiği üzere etki yapmadı, buna karşılık kendini yüksek bir yabancı işçi kontenjanına sahip çalışma bölgeleri hiyerarşisinde duyurdu. 1966 da 20.000 den fazla yabancı işçiye sahip 16 çalışma bölgesi varken, bu sayı 1966 Eylül sonunda 10'a indi; en fazla yabancı işçi kaybeden bölgeler Nürnberg, Aachen, Krefeld, Mannheim ve Hannover oldu.

Ekonomik buhran, sektörlerin dağılımı ve gelişimi açısından da ilginç bir sonuç verdi. Endüstri sektörünün her kesiminde azalmalar kaydedilirken, hizmet sektöründe durum tersine döndü.

TABLO 3

Hizmet Sektöründe Yabancı İşgücü Dağılımı⁶

Alan	1966	1967	Mutlak sayı	1966 ya kıyasla + veya —
Kamu alanı	4,5	6,4	63.463	+ 5,011 + 8,6
Özel teşebbüs alanı	4,6	6,2	61,885	+ 1,165 + 1,9

Yabancı işgücünün hizmet sektöründeki artış kendine herşeyden önce sağlık hizmetinde (hastane servisleri + % 11,7), turizmde (otel, lokanta), temizlik işleri (çamaşır, inşaat), berberlik vs. göstermiştir.

(6) Auslaendischer Arbeitnehmer, *Erfahrungsbericht 1971*, S 8.

II — 1966-1967 EKONOMİK BUHRANININ FEDERAL ALMANYA'DA ÇALIŞAN TÜRK İŞÇİLERİ ÜZERİNDEKİ ETKİSİ

1966-1967 Türk işçileri konusunda yaptığı etkiyi daha iyi değerlendirebilmek için, diğer işçi grupları arasında bir kıyaslama yapmak zorunluğu vardır.

Buhran 1966 Eylül ayında başladığı ve doruk noktasına 1967 Mart ayında ulaştığına göre aşağıdaki tablo hem bu iki tarih arasındaki farkı belirtmekte, hemde 1966-1967 yılları arasındaki farkı vermektedir.

TABLO 4

1966-1967 Ekonomik Buhranı Sırasında Federal Almanya'da Önemli Ölçüde Temsil Edilmiş Bulunan Yabancı İşçi Kontenjanları⁷

Aylar	İtalyanlar	Yunanlılar	İspanyollar	Türkler
Eylül 1966	391.291	194.615	178.154	160.950
Mart 1967	275.919	160.808	136.810	134.308
	— 115.372	— 33.807	— 41.344	— 26.642

İlk bakışta yapılan teşhise göre, ekonomik buhran Türk işçilerine **asgarî** ölçüde etki yapmıştır. Değişen duruma asıl sebep iş taleplerinin azalması, dolayısıyla resmî gidişlerde duyulur bir düşüşün kaydedilmesidir. 1966 da İş ve İşçi Bulma Kurumu 32.516 Türk vatandaşın Federal Almanya'ya istihdamına aracılık yapmışken, bu sayı 1967 de 7.233 e kadar düşmüştür.⁸ Bu sert düşme Almanların uygulamış oldukları kısıtlı istihdam politikasının ne kadar tutarlı bir şekilde uygulanmış olduğunu ortaya koymaktadır.

Gerçekten de Federal Almanya makamları yabancı işgücü pi-resmî talepleri duyulur şekilde düşünce, Federal Almanya'da Türklere verilen çalışma iiznlerinin sayısı, resmî gidişlerin iki misline ulaştı. Bu gösterge bize ekonomik buhranın büyük çapta dönüşler yasında yaptıkları manevralar yardımı ile ekonomik buhranı gidermediği başarmışlardır. Bununla beraber, uzman Krahenbuhl'un isabetli gözlemi uyarınca, ekonomik buhran Türk işgücüne karşı

(7) Auslaendischer Arbeitnehmer, *Erfahrungsbericht 1971*, S. 34.

(8) Auslaendischer Arbeitnehmer, *Erfahrungsbericht 1971*, S. 24.

yerine «maskeli çıkışlara» (turist olarak yurd dışına çıkma) yol açtığına ve dolaylı olarak Alman çalışma piyasasına baskıcı bir etki yaptığını göstermektedir.

Böyle de olsa, ekonomik buhranın giderilmesinden sonra, sayılarını sürekli olarak arttıran iki ulusal kontenjan grubunun Türklerle Yugoslavların olduğu görülmektedir.

TABLO 5

1966-1967 Yıllarında Yabancı İşçilerin Oranı

Ulusal Gruplar	1966	1967	1968	1969	1966-1969 Farklar:
İtalyanlar	30.4	26.8	28.3	23.2	— 7.2
Yugoslavlar	7.4	9.5	9.8	17.7	+10.3
Türkler	12.0	13.4	13.7	16.3	+ 4.3
Yunanlılar	14.9	14.3	13.4	12.7	— 2.2
İspanyollar	14.1	12.6	11.1	9.5	— 4.6

Ekonomik buhranın etkisini daha iyi değerlendirebilmek için ayrıca bu ekonomik oluşum cinsiyet ve sektör açısından yaptığı tepkileri ölçmek yerinde olacaktır.

TABLO 6

Cinsiyete Göre Türk İşçilerinin 1966-1967 Ekonomik Buhranı Sırasındaki Dağılımı

Aylar	Erkek	Kadın
Eylül 1966	133.735	27.215
Mart 1967	108.903	25.405
	—24.832	— 1.810

Mutlak sayıların açıkça gösterdiği üzere buhrandan en fazla etkilenen Türk erkek işçileri olmuştur. Bu gelişme kendisini ayrıca en hızlı artışı kaydeden Türk kadın işçilerinin istihdam eğrisinde göstermektedir.

(9) R. E. Krahenbuhl, *L'émigration et le marché du travail en Turquie*, P. 12.

(10) Ausländischer Arbeitnehmer, *Erfahrungsbericht 1970*, E. 14.

TABLO 7

1966-1967 Yabancı Kadın İşçilerinin Oranı

Milliyet	1966	1967	1968	1969	1966-1969 Arasındaki Farklar
Yugoslavlular	—	33.4	35.5	32.3	+ 32.2
Yunanlılar	40.0	41.5	42.2	42.4	+ 2.4
İtalyanlar	18.1	21.7	22.1	23.2	+ 5.1
Türkler	16.9	19.4	22.4	21.9	+ 5.0
İspanyollar	31.1	35.0	35.0	31.5	+ 0.4

Sayıların gösterdiği üzere erkek işçi kontenjanlarının aksine olarak bütün kadın işçi kontenjanları yıllar boyunca sayılarını arttırmakta devam etmişlerdir. Bu gelişme hızı çerçevesinde Türk kadın işçileri ortalama % 5 lik bir artış kaydetmişlerdir. Daha önceden belirtildiği üzere ekonomik buhran Türk kadın işçilerine etki yapmamış, bu grubun gelişme hızı yavaş, fakat sürekli olmuştur.

Buhranın en çok Türk erkek işçilerini etkilemiş olduğu gözleme yeniden dönerek, bu kez tasfiyenin en çok hangi sektörlerde yapılmış olduğunu tesbite çalışalım.

TABLO 8

Sektörlere Göre Türk İşçilerinin Dağılımı

Sektör	1966		1967		Türklerdeki Yüzde oranın + veya - farkı
	Türk	İtalyan	Türk	İtalyan	
Çelik ve metalürji	39.5	29.2	36.9	28.1	— 2.6
İnşaat	1.57	26.9	17.3	22.4	— 0.2
Çeşitli Endüstriler (İnşaat malzemesi dahil)	16.4	20.0	17.4	20.8	+ 1
Ticaret ve hizmetler (Ulaştırma hariç)	6.5	9.5	9.3	13.1	+ 3.2
Mensucat ve Giyim	10.5	9.6	10.5	10.3	+ 0.3

(11) Auslaendischer Arbeitnehmer, *Erfahrungsbericht* 1968, S. 47.

Belli sektörlere karşı açıkça eğilim gösteren Türkler, tercihleri bakımından en çok İtalyanlara yaklaşmaktadırlar. Tercihlerinin başında metalürji sektörüne bağlı otomobil imalatı ile inşaat sektörü gelmektedir. Ekonomik buhran en sert tepkisini metalürjide çalışan işçiler üzerinde yapmıştır. Toplam istihdam gerilemesi % — 33.6 olmuştur. İnşaat sektöründe çalışanlar buhrandan bu ölçüde etkilenmemişlerdir. Aksine bir kısım anketlerin gösterdiği üzere, inşaat sektörü yurdlarına dönmek istemeyen Türk işçileri için bir sığınak vazifesini görmüştür. İnşaat sektöründe en büyük kayba uğrayanların İtalyanlar (% 45) olduğu vakiasından hareketle şurasını özellikle belirtmek gerekir ki Türkler sadece istihdam düzeyini alakoyarak kalmamışlar, ayrıca rekabette kazançlı çıkmışlardır. Bu durumu herşeyden önce işverenlerin Türk işçilerin tercih etmelerinde aramak gerek. Türk işçilerinin tercih edilmesine başlıca şu nedenler gösterilmektedir :

- Sendikalı olmamaları,
- Şikâyette bulunmamaları,
- Yoğun bir iş disiplini benimsemiş olmaları,
- Son derece mütevazî konutlarda yetinmeleri .

Şukadar ki Ortak Pazarın tam üyesi bulunan İtalya'nın dış ülkelerdeki işçilerine mutlak bir iş hareketliliği temin edildiğinden, konjonktür canlanır canlanmaz boş kalan işyerlere ilk müracaat yine onlar tarafından yapılmıştır. Dolayısıyla İtalyan işçilerin 1966-1967 devresindeki toplam % 2.7 azalış bu şekilde açıklanabilir. Buna karşılık Türkler olduğu kadar diğer ulusal gruplar Federal Almanya ile akdedilen ikili anlaşmalara göre istihdam edilmişlerdir. Bu tür bilateral anlaşmaların uygulanışı sırasında çeşitli menşei ülkeler arasında âdil bir dağılımın sağlanmasına çalışılmıştır. Göç konusunda «bırak yapsın, bırak geçsin» ilkesine iltifat etmeyen hükümet çevreleri aldıkları tüm kararları iş piyasasının âdil ihtiyaçlarına göre âyarlamışlardır. Türkler için bu tutum İtalyanların serbest mübadele imkânlarına karşılık yavaş bir istihdam politikası anlamına gelmiştir.

Ekonomik buhranın önemli bir tepkisi kendisini tasarrufların transferinde göstermiştir, şöyle ki :

Tablo Almanya'daki ekonomik buhranın ayrıca Belçika'ya etki yaptığı dolayısıyla o ülke işçilerinde transferlerinde bir düşme olduğunu ortaya koymaktadır.

TABLO 9

Türk İşçi Tasarruflarının Transferi (milyon dolar olarak)

Ülke	1966	1967
Federal Almanya	90.9	67.0
Belçika	8.6	3.2
Avusturya	2.8	7.5
Hollanda	10.5	11.1
İsviçre	1.3	1.7
Başka	1.0	2.2
Toplam	115.0	93.0

Ekonomik buhranın diğer bir etkisi kendini döviz transferlerindeki dalgalanmaya karşılık ithalattaki oranın düşmesine göstermiştir.

TABLO 10

Türkiye'ye yapılan döviz transferi ve ithalat miktarı

Yıllar	Dolar (Milyon olarak)	İthalat (Milyon %)	İthalat çerçevesinde tasarrufların oranı %
1966	115.0	718.3	16
1967	93.0	684.0	13.6

Sonuncu tablo açıkça gösteriyor ki Türkiye'ye yapılan döviz transferi genel olarak ithalatın kesiminde de önemli bir rol oynamaktadır.

Diğer bir gösterge yılbaşı için anayurdlarına dönen işçilerin sayısıdır. Bu konuda da Türkler, diğer yabancı işçilere benzer şekilde istihdam edildikleri iş yerleri terketmemeye tercih etmişlerdir. Buhranın başlamış olmasına rağmen Aralık 1966 da 36.700 e ulaşmış olan geçici yolcu sayısı, 1967 yılının sonunda 25.000 e düşmüştü. Bu düşüşün başlıca nedenlerini güvensizlikte aramak gerekir.

III. 1966-1967 EKONOMİK BUHRANI VE TÜRK BASINI

Günlük Türk Basını Almanya'daki ekonomik buhran sorunu ile ancak durum olağanüstü nazik olduğu, yani Aralık 1966-Mart 1967 dönemi sırasında, eğilmiştir. Bu konuya en fazla önem veren,

dolayısıyla en yüksek sayıda dış habere yer veren o devirde günlük tirajı 500.000 - 750.000 arasında değişen «Hürriyet» olmuştur. Yayınlanmış olan haberlere genellikle ne ayrıntılı tahliller nede yorumlar eklenmişti, bunlar sadece Türk kamuoyunun bu soruna açığa vurdukları ilginin kronolojik bir tablosunu sunmaktadır. Esasen «Hürriyet» bu konuyu tanıtmada önderlik rolü oynamıştır. Henüz 1966 da bu konuda İngiliz «Economist» dergisinde yayınlanmış olan olumlu bir makalenin özetini daha o tarihte verdikten sonra, Federal Almanya İş Bulma Kurumunun başkanı tarafından verilen beyanına da ilk defa yer vermiştir. Bu beyanda sorumlu Alman yöneticisi «Federal Almanya yabancı işçileri yalnız mukavele ve sadece birer yıl süre ile istihdam etme kararında» olduğunu belirtmişti.

«Hürriyet» Aralık 1966 ve Ocak 1967 aylarında hemen hergün Alman ekonomik buhranına ilişkin haber vermeğe devam etti. Bu arada şu neviden dikkati çeken manşetler de kullanıldı: «Almanya'yı terk etmek istemeyen Türk işçisi, pasaportunun geçerliğe iptali yüzünden hayatına kıydı». (29 Kasım 1966)

«Hürriyet» gazetesinin özel muhabiri, işsiz kalmış Türk işçilerini ilgilendiren haberleri düzenli vermeğe devam etti. Adı geçen bu muhabir işsizlerin sayısını Ocak ayında 40.000, Şubatda ise 21.000 olarak tahmin etmişti. O devrin yarı resmî yayın organı «Tercüman» da bu tahminlere katılarak Batı Almanya'da bulunan 100 işçiden 16 sınıfın işsiz sayılması gerektiğini ileri sürmüştü.

Bu arada gerek «Hürriyet» gerekse hükûmete yakın çevrelerin sözcüsü sayılan «Tercüman» ve «Zafer» gibi gazetelerin Türk işçilerine Batı Almanya'da meşru hakların, yani işsizlik sigorta primlerinin verilmediği ve Alman makamlarının takdir yetkilerini kullanarak bu işçileri oturma izninden yoksun bırakıldıkları hususlar üzerinde ısrarla durdukları kayda değer.

Hemen bütün gazeteler hem sağ hemde sol partiler tarafından parlamentoya sunulan soru önergelerine geniş yer ayırdılar. Ekonomik buhran üzerine dikkati çeken ilk parlamenterlerden biri T.İ.P. milletvekili Kemal Nebioğlu olmuştur. Bu milletvekillerinden hepsi yurtdışında bulunan işçilerimizle ilgili olarak tatmin edici koruyucu tedbirlerin alınmasını istemişlerdir.

Soru önergelerine paralel olarak Türk-İş konfederasyonunun beyanı da Türk basınında önemli bir yankı uyandırmıştır. Türk-İş

yapmış olduğu tahlilde çok sert bir dil kullanarak, yurtdışında işten çıkarılan işçilerin tüm sorumluluğunu Türk hükûmetinin omuzlarına yükledi.

Nihayet Türk basını Avrupa Konseyi Göç Komisyonunun Türk Üyesi Prof. F. K. Gökay'ın beyanlarına da oldukça fazla yer verdi. F. K. Gökay, buhranın nedeni ve çapını araştırmaksızın, bu buhranı iki beyanında önemsizleştirdi. Meşgul olduğu konular münhasıran işçilerin yurda kesin olarak döndükleri zaman uygulanacak tedbirlerle kendilerine verilmesi düşünülen meslekî eğitime taalluk etmişti.¹⁴

Sonuç olarak denilebilirki daha çok sola açık bulunan Türk basın organları ekonomik buhrana oldukça önemle eğilmiş, bu arada özellikle plânlanmamış bir göç politikasının Türkiye'nin ekonomisine yapacağı etkiler üzerine dikkati çekmeğe çalışmıştır. Öte yan-

TABLO 11

Türk Basınında 1966-1967 Ekonomik Buhrana İlişkin Haberlerin Sayısı

Gazeteler	Kasım 1966	Aralık 1966	Ocak 1966	Şubat 1967	Mart 1967	Toplam
Cumhuriyet (İstanbul)	30	2,3,4,6, 8,14,16, 18,19,20, 23,26	24	6,21		
	Toplam=1	Toplam=12	Toplam=1	Toplam=2		16
Ulus (Ankara)		2,4,14,16, 21,26,27		27	27	
		Toplam=7	Toplam=1	Toplam=1	Toplam=1	10
Hürriyet (İstanbul)	21,27,29	2,14,15, 16,18,29,31	8	2,6,10, 11,27	6,9,13, 14,15	
	Toplam=3	Toplam=7	Toplam=1	Toplam=5	Toplam=5	21
Tercüman (İstanbul)		16,26,31	2,11,20	6	1,2,3	
		Toplam=3	Toplam=3	Toplam=1	Toplam=1	10
Zafer (Ankara)		16	2,15,10, 17,18,19	16,21	15,12,	
		Toplam=1	Toplam=6	Toplam=2	Toplam=2	11
Yeni Asır (İzmir)		3,16		24		
		Toplam=2		Toplam=1		3

Her kutuda haberin verildiği günün tarihi ve altda her ayda ayda yayınlanan haberin toplam sonuçları bulunmaktadır.

(14) Exposé de F. K. Gökay, RS 90, 5/12/66; R 110, 10/4/67, Conseil d'Europe.

dan sağa eğilim gösteren Türk basını, Türk kamuoyunun dikkatini daha çok olumsuz şartlar içinde bulunan Türk işçiler konusu üzerine teksif etmeğe çalışmış ve hükûmetten ısrarla yurtdışında bulunan işçilerin sınır dışı edilmemeleri ve kendileirne orada işsizlik sigortası ödenmesi için girişimler yapmasını talep etmiştir. Tablo 11 hem yayınlanmış olan günlük haberlerin sıklığını, hemde seçilmiş olan gazetelerdeki yoğunluğu göstermektedir.

Haberlerin dağılımı açıkça gösteriyorki ekonomik yapıdaki değişimler üzerindeki ilgi en çok inşaat sektörü için elverişli olmayan 1966-1967 kış aylarında duyulan bir hale gelmiş ve Alman konjonktürünün yeniden canlanmağa başladığı Nisan 1967 de azalmıştır. Dergiler arasında «Yön» bahis konusu buhranla hiçbir suretle ilgilenmemiş, buna karşılık «Akis» istihdamda duyulan kısıtlama konusuna hem Ekim ve Aralık 1966, hemde Mart 1967 de eğilmiştir.

Özetle denilebilir ki Türk basını, ekonomik buhranla sadece en kritik dönemde sistematik bir şekilde ilgilenmiş (Aralık 1966 ve Ocak 1967), daha sonraları ise çözümlenmemiş konular, yani dönüş sorunu ile tasarrufları en rasyonel yoldan kullanma meselesi üzerine eğilmemiştir. Toplu işten çıkartma sorunu büyük bir çapa bü-rünebilen önemli bir olay olarak değerlendirilmemiş, basın buna sadece Türklerle karşı güdülen bir seri ayırteci işlemler gözü ile bakmıştır.

IV. 1966-1967 EKONOMİK BUHRANLA İLGİLİ OLARAK YAPILAN SEÇME MÜLÂKATLAR

Derinlemesine Batı Almanya'da yapılan bir seri mülâkat ekonomik buhran sırasında Alman işverenler tarafından izlenen personel politikasının aydınlatmasına yardım edeceği şüphesizdir.

a) *Personel İşleri Sorumlularının yaptıkları açıklamalar :*

BMW nin (Bayerische Motor Werke), yani Daimler-Benz (Stuttgart) benzer tanınmış bir otomobil fabrikasının personel şefinin verdiği bilgiye göre, ekonomik buhran işçi sayısında önemli bir gerilemeye sebep olmamıştır. 1966 yılında firma mukavele yolu ile 3.500 yabancı işçi istihdam etmişti. Bu sayı, buhranın doruk noktasında 2.500 e düştü. Bu arada şu tedbirler uygulandı :

- 1 — Yeni istihdamlar durduruldu,
- 2 — Alman işçilerin lehine olarak yabancı işçilere yol verildi.

BMW (Güney Bavyera) firması 1970 de 1.580 Türk işçisi çalıştırıyordu. bunlardan 110 u kesintisiz bir şekilde 5 yılı aşkın bir süre istihdam edilmiş bulunmaktadır.

Münih'teki Krauss-Maffei firması (demir-çelik) aynı tarihte toplam 6.000 işçi çalıştırıyordu, bunların 1.080 i yabancı olup, 4.920 i Türkü.

1966-1967 buhranı sırasında toplam 400 yabancı işçiye yol verildiği, bunlardan 70 i Türktü. Firma, konjonktür canlanır canlanmaz eski işçilerini tekrar istihdam edebilmek için gereken tedbirlerini almıştı. Sadece yaşlılarla hastalar tekrar işe alınmadılar.

Münih'teki Hurth firması (bilyeli yatak) dış ticaret alanına girilmiş olduğu çeşitli taahhütler sebebiyle buhrandan çok az ölçüde etkilendi. Bununla beraber bu firma da 1966-1967 kışında yeni işçi istihdam etmeme kararına vardı. Yöneticilerin ifadesine göre bu dönemde sadece «verimli olmayan elemanlara» (?) yol verildi. Firma 1970 de 2.916 işçi çalıştırıyordu; bunlardan 632 si yabancı olup, 342 si Türktü.

Elektronik endüstrinin en önemli temsilcisi sayılan Siemens'ın Münih şubesinde 1970 de 9.700 işçi bulunuyordu. Bunlardan 5.500 ü yabancı olup, 2070 i Türktü. Siemens ekonomik buhranı sırasında hiç bir işçisine yol verme zorunluluğunda kalmamış, buna başlıca sebep olarak ana firmanın İstanbul'da bir şubesi bulunması, dolayısıyla istihdam politikasını sıkı bir koordinasyon uygulamasına dayandırmasıdır.

Münih belediyesi 1970 de 1.960 yabancı işçi çalıştırıyordu, bunlardan 1.300 ü Türktü. Çoğunluğu çöp toplamak, sokak temizliği ve belediyeye ait parkları düzenli tutmak gibi işlerde kullanılmaktadır.

Bu işverenin temsil etmiş olduğu sektör, yani hizmet alanı, ne kadar zor olsa da hiç kimseye yol verilmemiş olduğunu açıklamaktadır.

Stuttgart yakınındaki Daimler-Benz otomobil firması 1965 de bu yana Türk işçisi çalıştırmaktadır. 1970 yılında Sindelfinger'deki işletmede çalıştırılan toplam 6.500 işçiden 1.700 ü Türktü. Buhran sırasında işçilere yol verilmemiş, sadece yeni işçi istihdam edilmiştir. Bununla beraber buhranın etkisini, kendini yıllık izin istekleriyle, hastalanma vakıalarının düşmesine duyurmuştur.

Elektro endüstrisinin önemli diğer bir firması keza Stuttgart yakınında bulunan Bosch firması 1965 den bu yana Türk işçisi çalıştırmaktadır. Buhran sırasında hiçbir olağanüstü tedbire başvurulmamış, sadece boşalan işyerleri doldurulmamıştır.

Ford'un Köln'deki şubesi 1961 den bu yana Türk işçisi çalıştırmaktadır. 1970 de 12.000 yabancı işçi istihdam ediyordu, bunlardan 8.500 ü Türktü. Buhran sırasında uygulanan tedbirler şunlardı :

- Olağandan Uzun izin alma konusunda teşvikte bulunulması,
- İş saatlerinin kısaltılması,
- Yeni istihdamların durdurulması.

Siemens'in Frankfurd'da bulunan diğer bir şubesi 1964 den bu yana Türk işçi çalıştırmaktadır. Bu firma buhran sırasında işçilerine yol vermeyip, kendilerini ücretli olmayan, uzun izne yollamayı yeğ tutmuştur.

Otomobil endüstrisine yardımcı bir alanda imalatda bulunan Stuttgart'daki Behr firması 1961 den bu yana önemli sayıda Türk işçisi çalıştırmaktadır. 1966-1967 buhranı sırasında toplam 5.000 Türk işçisinden 2.000 ne yol verildi. Personel işleri sorumlusunun tahminine göre işten çıkarılması Türklerin büyük çoğunluğu Federal Almanyayı terk etmemiş, inşaat sektöründe şansını denemeğe çalışmıştır. İşten çıkarılan işçilerin önemli bir kısmı, buhran geçtikten sonra, tekrar eski işyerlerine alındılar.

Hildesheim'deki elektronik Blaupunkt firması 1970 de toplam 1.500 yabancı işçi çalıştırıyordu. 1966 yılında bu sayı 500 e düştü. Bunlardan da beşte biri, yani 100 işçi işten çıkarıldı. Uygulanan tedbirler arasında hukukî yol da denendi yani sona eren çalışma mukaveleleri yenilenmedi. İşten çıkarılma ölçüsü olarak «imalat sürecine yapılan katkı göstergesi kullanıldı. Buhranın sona ermesinden sonra işten çıkarılan 100 işçiden 20 si geri alındı.

Otomobil lastiği imal eden Hannover'deki Continental firması, 1966 da toplam 26.800 işçi çalıştırıyordu, buhran sonucunda bu sayı 24.000 e düştü. Firmanın istihdam etmiş olduğu 165 Türk işçiden 30 una yol verildi. İşten çıkarılma ölçüsü olarak «iş süreci boyunca çıkarılan güçlükler» gibi tamamen sübjektif bir ölçek kullanıldı.

b) *İşletme yönetim kurulları sosyal yardım örgüt temsilcilerinin yaptıkları açıklamalar :*

Berlin'deki Alman Sendikalar Birliği (DGB) Türk danışmanı, M. GÜRBACA.

Alman sendikacılık hareketinin bir temsilcisi tarafından gelecek için yapmış olduğu tahminler oldukça karamsardır. 1967 buhranı sırasında işten çıkarılan ve mukaveleleri yenilenmeyen işçiler inşaat sektöründe iş bulabildiler. Ne var ki bu sektörde önemli şekilde mevsimlik dalgalanmalara tâbi bulunmaktadır. Dolayısıyla bir süre bu sektörde iş bulan yabancı işçilere bir süre sonra süresiz izin verildi. Bu gözlem dayanarak denilebilir ki ilerde baş gösterecek yeni bir ekonomik buhran halinde, buhrandan en fazla etkilenen sektördeki firmalar yabancı işçilere yol verecek, komşu sektörler ise tasfiye edilen işçilerin ancak bir kısmını mass edebilecektir.

Köln'deki Ford fabrikasında işletme yönetim kurulu Türk temsilcisi M. TOLUSAL.

1966-1967 buhranı sırasında uygulanan iki önemli tedbir, —kitle halinde işten çıkartma yada çalışma saatlerinin kısaltılması— uzun uzadıya tartışma konusu oldu. Ford firması, Opel'in aksine olarak, ikna tedbirini benimsedi. İşten çıkarılma konusunda ise yerli, yabancı işçi ayırımı yapılmadı üstelik yeni gelen yabancı işçiler, aktettikleri bir yıllık çalışma kontratı sebebiyle, bu sürelerini doldurmuşlardır.

Frankfurt'daki Türk-Danış Sosyal Danışma Örgütünde Çalışan Bn. GÜRKAN :

1966-1967 buhranı sırasında yapılan tasfiyeler sırasında en çok kullanılan ölçek işçinin nitelikli olma durumu idi. Belli bir konuda uzmanlık bilgisine sahip, nitelikli işçiler alıkonuldu, mukavelelerinin ilk yılını dolduran nitelikli işçiler dışında, geri kalan diğer işçilerin işine son verildi. Yeni gelenlere uygulanan bu istisnai işlemin başlıca sebebi, resmî örgütler yardımıyla istihdam edilen yabancı işçilerin yol parasının işveren tarafından karşılanmasıdır. Dolayısıyla işveren parasını amorti edilinceye kadar yeni gelenleri alakoyma eğilimini taşımaktadır.

Braunschweig'deki Türk-Danış Sosyal Danışma Örgütünde Çalışan M. YAZER :

Yabancı işçilerin sorunu ile yakından ilgili bulunan diğer Türk sosyal yardımcıları gibi bu temsilci de 1966-1967 buhranı sırasında

firmaların ortak bir politika güttüğünü doğrulamıştır. Bu politika ise yabancı işçileri tasfiye yönünde işlemiştir. İşten çıkarılma sırasında, meslekî bilgi, sosyal menşei, yabancı tâbiyet gibi çeşitli ölçekler kullanılmıştır. İşin en ilginç yanı, Alman işçilerinin büyük çoğunluk gösteren işletme yönetim kurullarının herkesten çok Alman işçilerle dayanışma halinde, yabancı işçilere karşı cephe almaları olmuştur.

Stuttgart'daki Türk-Danış Sosyal Dayanışma Örgütü Temsilcisi M. DEMİREL.

Demirel'in tahminlerine göre buhran sırasında işten çıkarılan Türklerin sayısı takriben 30.000 i bulmuştu. Özellikle Baden-Württemberg eyaletinde bulunan tüm büyük firmalar işçi mevcutlarını azaltma yoluna gitmişlerdir. Kalan işçiler ise iç güvensizlikten ötürü kuvvetli bir bunalım geçirmişlerdir. Sosyal hak ve teminatlar başlangıçta ödenmedi, ayrıca oturma izinlerinin iptal yoluna da gidildi.

Yukarda akseden tüm ifadelerden belirdiğine göre yabancı iş gücü ili önemli amaca hizmet etmektedir :

- 1) Konjonktür sırasında başgösteern işgücü eksikliğini gidermeğe,
- 2) Enflasyonist eğilimlere karşı bir frene benzer şekilde ücret ve fiyatları durdurmağa.

Ekonomik buhranlar sırasında bu gerekçeler geçerlikten kalkmakta, yabancı işgücü çekiciliğinden kaybetmekte ve yerini ayırt edici işlemlere bırakmaktadır.

c) Bir kısım Türk işçiyi Kapsayan örneklemin yaptıkları açıklamalar :

1970 yazında Federal Almanya'da bir seri ayrıntılı mülâkat uygulandı. (toplam 29), bu görüşmeler sırasında bahis konusu probleme de yer verildi. Mülâkatlar Berlin, Hannover, Braunschweig, Köln, Frankfurt, Stuttgart, Karlsruhe ve Münih gibi yoğun ölçüde Türk işçilerin bulunduğu şehirlerde uygulandı. Mülâkatlar herhangi bir temsilî değer taşımamaktadır, bununla beraber buhranın patlak verdiği andan sonra erinceye kadar olup bitenleri yansıtan bir pilot araştırma niteliğindedir.

Görüşmelere tâbi tutulan 29 işçiden yarıdan fazlası buhranı işten çıkarılmadan atlatmayı başarmıştı; bununla beraber hepsi buhrandan haberdardı ve buhranın sebep olduğu çeşitli tezahürlerine

muhatap olmuştu. Bir kısım hattâ işten çıkarılan hemşerilerine para ve konut yardımında bulunmuştur. Bir kısım ise yıllık izinlerini geçirirken, işten çıkarılmış olduklarını öğrendiler. İşten çıkarılanlar arasında eski iş yerlerine yeniden alınan olduğu ölçüde kendilerine yeni bir iş arama zorunda olanlara rastlanmıştır. Genellikle yabancı işgücü metalürji sektöründen inşaat ve hizmet sektörüne doğru koşmuştur.

Bu arada özellikle üzerinde durulmağa değer bir husus, 1967 yılının başında Türkiye'ye dönen 30.417 işçiden sadece 78 kişinin İş ve İşçi Bulma Kurumuna yeni bir iş yeri bulma hususunda başvurmasıdır. Aynı eğilim 1967 yılının ikinci yarısında da kendisini göstermiştir. 1967 yılının sonunda Türkiye'ye 23.192 kişinin dönmüş olmasına rağmen sadece 455 kişi ve İşçi Bulma Kurumuna başvurmuştur.¹⁵ İş ve İşçi Bulma Kurumunun, bu kimselere istenilen bir işi bulmada rastladığı güçlükler iki sebepten kaynak almaktadır : Gelenlerin önemli bir kısmı bağımsız bir iş aramakta, diğer bir kısım ise sınaî bir iş çerçevesinde belli çalışma koşulları aramaktadırlar. İşte bu sebebledir ki ana yurdlarına dönen Türk işçilerin çok büyük bir çoğunluğu ve dönüşlerini geçici olarak nitelendirip, tekrar yabancı ülkelerde bir iş imkânı bulabilmek için her imkânı yoklamışlardır. Esasen bu kuvvetli eğilim kendini buhran sırasında ana vatana dönmüş olan işçilerin ifadelerinde de yansımış bulunmaktadır.

1964 den beri Almanya'da bulunan I. Aktoprak, Karlsruhe belediyesinde temizlik işçisi : Buhran sırasında belediye sadece Türkleri çalıştırıyordu. Başlangıçta çok çocuklu aile başkanları ile yaşlılara yol verildi, takriben 400-500 işçi. Bunlar ellerindeki tasarruflarını tükettikten sonra Türkiye'ye dönmek zorunda kaldılar. Bir arkadaşımın ben, belediyede bulunan bir Alman memurunu, bize eski işimizi geri verme hususunda iknaya muvaffak olduk».

1963 den beri Almanya'da Coburg'da bir demir döküm firmasında çalışan Denizli'den A. İşçiler, 1966 sonunda yıllık iznini kullanmağa zorlandı. Dönüşünde inşaat sektöründe iş buldu.

Kayseri'den I. İlksoy buhranın ilk dört ayı sırasında işsiz kaldı ve Hollanda'ya, kardeşinin yanına gitti. Bir çocuğu olan, Alman tebaalı bir kadının yardımile Federal Almanya'ya dönebildi.

(15) İş ve İşçi Bulma Kurumu (Service du Travail), *Yurt dışındaki Türk işçileri*, V 1969, S. 6.

1963 den bu yana Almanya'da bulunan H. Alagöz, buhran patlak vermezden önce, 1966 haziranında, beraberinde bir traktör olduğu halde Türkiye'ye döndü. Geçimini traktörün kiraya vermek suretile sağlamayı düşünüyordu, fakat başvurduğu köylüler traktöründen yararlanamadılar, kirası fazlasiyle yüksekti. Almanya'ya dönmek için üç defa başvurdu. En sonunda 1967 de bu isteğinde muvaffak oldu.

Hamburg'da çalışan Y. Demirağ buhran patlak verdiği sırada izinli bulunuyordu ve dönüşünde eski işine tekrar alınmadı. Her çeşit iş aradı, en zahmetlilerine talip oldu, fakat hiç bir yere giremedi. Üç ay süren işsizliği sırasında amcasından malî yardım gördü. Nihayet Karlsruhe'de iş buldu. Alman makamları kendisine işsizlik sigortası ödemeğe yanaşmayıp kendisini durmadan anayurduna dönmeğe ikna etmişlerdir.

Nevşehir'den A. Korkmaz şöyle bir açıklamada bulundu : «Buh-
ran başlangıcında firmada çalışan tüm yabancı işçilerin işine son verildi. (14 Aralık 1966) Alman makamları, yani çalışma müdürlüğü (Arbeitsamt) işsizlik sigortası ödemediler, kendisi iki ay sonra Bonn'da bir iş bulmağı başardı, fakat Alman çalışma müdürlüğü Alman işçilerine tanınan öncelik sebeble kendisine çalışma izni vermedi. Bunun üzerine yeniden Karlsruhe'ye dönüp buhranın geçtiği nisan ayına kadar işte kalabilmiş arkadaşlarının yardımından yararlandı.

Bolu'dan I. Alagözoğlu 1966 yılının sonunda izne gitti, dönüşünde işyerine dönmedi, bu arada oturmakta olduğu lojmanı da terk etme zorunda kaldı. Bir ay süre ile işsiz kaldı, bu arada işsizlik sigortası alamadı, neticede kendisine yol ve en eski fimasır tarafından tekrar işe alındı.

On yıldan beri Almanya'da bulunan Akay Türben bu sürede altı firmada çalışmış, halen Ford'da tercümanlık yapmaktadır. 1966-1967 buhranı sırasında herhangi bir tanıdığıının işten çıkarılmış olduğunu duymadığını beyan etti.

Daha önce Salamander ayakkabı fabrikasında çalışmış olan ve halen Ford fabrikasında bulunan H. Egemen buhrandan etkilenmemiş olduğunu söyledi. Kimya endüstrisinin merkezlerinden biri olan Ludwigshafen'de BASF firmasında 1966 dan beri çalışmakta olan H. Zengin de buhrandan hiç etkilenmediğini beyan etti.

Bir kauçuk fabrikasında çalışan H. Sarıboğa buhranı mesai saatlerinin kısaltılması suretile atlattığını açıkladı.

SONUÇ :

En az dört yıldan beri Batı Almanya'ya yerleşmiş bulunan bir grup Türk işçisinin temsilî olmamakla beraber kişisel şahitliğinin de gösterdiği üzere ekonomik buhran yabancı işgücü bu arada Türk işçileri konusunda da anî ve oldukça sert tepkilere yol açmıştır. Şukadar ki bu konuda önemli bir ayırımı yapma zorunluğu vardır :

1 — İşten çıkartma ,iş mukavelesini yenilememe, mesai saatlerinin azaltılması, işletme personelinin yeniden değerlendirmeye tâbi tutma gibi ayırt edici tedbir ve uygulamalar 1966-1967 ekonomik buhranı sırasında sınaî işletmelerin tümüne teşmil edilemez. Eldeki istatistiklerin açıkça gösterdiği üzere ekonomik buhran aslında sadece belirli sektörlerle etki yapmıştır. Bu sektörler de şunlardır : Metalürji (madeni eşya, otomotiv endüstri, ulaştırma materyeli), kimya (kimyevi mamuller), mensucat nitelikli kauçuk ve plâstik.

2 — Ekonomik buhran en çok nitelikli olmayan düz işçileri etkilemiştir; onlar da bu buhrana karar koyabilmek amacı ile bu defa inşaat ve hizmet sektörlerine doğru kaydılar. Daha olmazsa buhran yüzünden işlerini kaybeden bu işçiler olağanüstü güç, yorucu, kirli ve elverişsiz iklim şartlarına tâbi işlerle yetindiler. Daha fazla mekanize olan bir sektörden münhasıran el emeği isteyen sektörlerle doğru kaydedilen bu kayma oldukça önemli sayıda işçiye yeni bir iş alanı sağlamıştır.

3 — Belçika hariç, yabancı işgücü kullanan diğer Avrupa ülkelerinin adı geçen buhrandan etkilenmemeleri, Türk işsizlere hemşerilik dayanışma geleneginden yararlanma imkânını sağladı. İşsiz kalan Türkler bu sayede Hollanda, Avusturya, Danimarka'ya yerleşmiş bulunan hemşerilerinde bir süre barınabilmişlerdir.

4 — Bundan başka Alman diline vakıf olma ile ihtisaslaşma derecesinin önemine de işaret etmek gerekir. Zira ekonomik buhrandan doğruya doğruya etkilenen işletmelerde bile Almanca bilen Türk işçilerin statüsüne dokunulmamış yada bu grup işçiler konjonktür canlanır canlanmaz tekrar işe alınmışlardır.

5 — Bu olgu aynı zaman Türkiye'nin iş pazarında oldukça önemli sayıda açık işyerlerinin bulunmasına rağmen Türk makamlarına işbulma konusunda yapılan müracaatların neden asgarinin altında kalmış olduklarını açıklamaktadır. Mecburi olarak

Türkiye'de uzatılmış bir izin geçiren yada kesin olarak anayurda dönen Türk işçilerin büyük çoğunluğu Alman endüstrisinde uygun bir plasman bulabilecek nitelik taşımıyordu.

6 — Türk işçilerinin iş şartlarına intibakı, göç ettikleri ülkelerin sosyal sigorta sisteminin sağlamış olduğu kapsamlı haklarla sendika faaliyetinin hacmi dönen işçilerin ulusal işletmelere intibakını önleyici niteliktedir. Krahenbuhl'un gözlenimine uygun olarak sadece çok küçük sayıda Türk işveren yurtdışında çalışmış olan Türk işçileri kendi işletmelerine alma hususunda istek göstermişlerdir. Bu tutumun başlıca sebebi, çok daha yüksek bir endüstri standardına sahip ülkede çalışmış işçileri yerli işçilerle karşı karşıya getirmede duyulan çekingenlik ve ürkmedir. Bu eğilim Türkiye'de özel sektör olduğu kadar kamu sektöründe de tesbit edilebilir.

7 — 1966-1967 ekonomik buhranının seyri ve Türkiye'deki yankılarının evrimi gözden geçirildiğinde, yeni bir buhran sırasında Türkiye'nin tekrar sınır dışı edilen işgücüne bir sığınak görevi ifa edeceği tahmininde bulunmak mümkündür.

1966-1967 ekonomik buhranı sırasında birdenbire Türkiye'ye avdet eden önemli sayıdaki işgücü Türk iş pazarı üzerinde dikkate değer hiç bir etki yaratmamıştır. Bu dönüş paraziter bir karaktere büründüğü ölçüde sadece eldeki tasarrufların eritilmesine yol açtı.

Sadece dönen bir kısım işçilerin tasarruflarını endüstri sektörünün dışında özellikle hizmet sektörü ile bir kısım küçük ticarî ve sanat işletmelerine yatırmaları, yeni bir ekonomik faaliyet alanını yaratabilmiştir.

8 — İşten çıkarılan Türk işçilerin büyük çoğunluğunun anayurda dönmeme hususundaki kesin kararları açıkça göstermektedir ki, Türkiye'deki sosyal ve ekonomik gelişmeye karşı beslenen güvensizlik, işçi sınıfının en az öğretim görmüş tabakasını etkilemiştir. Bundan başka bu olay üzerinde durulmağa değer iki ilginç olguya daha yol açmıştır: Türk işçileri kendilerini bir yandan buhran patlak verdiği sırada tecrit ve ihmal edilmiş olarak görmüşler, başka bir deyimle bu grup marjinal yaşantısını bir kat daha fazlası ile duymağa başlamıştır. Öyle olmakla beraber bu grup vatandaş anayurtlarını geçici olarak terketmiş olmakla, yurtda kalmış olan vatandaşlarına kıyasla daha üstün bir sosyal statü kazanmış olduklarını da iddia etmektedirler. Bu çelişikli tu-

tum işçilerimizi önemli ölçüde işçi çevresine dönmekten alakoymakta ve onları gitgide sermaye yatırımı gerektiren sınaî ve ticarî girişimlere doğru itmektedir.

Krahenbuhl'un Türkiye'deki göç hareketi ile iş pazarını kontrol hususunda kanun otoritelerinin göstermiş oldukları ihmalkârlık ile ilgili ipotezi kanımızca doğrulanmamaktadır. Zira gerek hükümetin genel politikası, gerekse işçilerin kişisel saikleri artan ölçüde yoğun şekilde endüstrileşmiş bir ülkede bir süre kalmış, deney sahibi olmuş, nitelikli bir işgücünden yararlanma zihniyetinden uzaklaşmaktadır. Türk işçilerinin somut hedefleri şunlardır: Tasarruflarını bağımsız girişimler, karma şirketler yada tarım kooperatiflerinde değerlendirmek .

Yeni bir buhran başgösterdiği takdirde, —yurdumuzun sosyo-ekonomik yapısında önemli bir değişiklik gerçekleşmedikçe—, nitelikli olmıyan ve işsiz kalmış işgücünün Türk ulusal endüstrisinin boş kadrolarına kolaylıkla yerleşeceğini ummak yalnız olur.